

Съвременен поглед върху социалните последици от глобализацията

Симеон Симеонов*

Резюме: Освен социално-икономическите позитиви, преходът към по-единен глобален пазар поставя и системни предизвикателства пред отделния потребител, компаниите и правителствата. Глобализационните процеси насърчават производствената и икономическата активност, въпреки го различни негативни последици с предимно социален характер. Измежду тях са: загуба на национален суверенитет; офшоринг и изтичане на работни места; бедност и нарастващо неравенство по отношение на доходите; околна среда и климатични промени. Настоящата статия предлага съвременен поглед върху тяхното развитие и значимост за оцеляването на живота на нашата планета.

Ключови думи: глобализация, негативни социално-икономически последици, офшоринг, околна среда, международен бизнес.

JEL: F0, F6, F23, F63, F64, F66.

Увод

Несъмнено международният бизнес има своя огромен принос за подобряването на общото икономическо благосъстояние и качество на живот на хората по света. Присъщите за същността му постоянен растеж и ефективност са обусловени от активно протичащите процеси на глобализация и научно-техническите по-

стижения. Освен отделните социално-икономически позитиви, преходът към по-единен глобален пазар поставя и значителни предизвикателства пред отделния потребител, компаниите и правителствата. Глобализационните процеси насърчават производствената и икономическата активност, причинявайки появата на различни негативни последици с предимно социален характер. Тези последици са най-отчетливи именно през изминалата 2020 г., определена като рекордна по отношение на регистрираните природни катаклизми. Докладът „Състоянието на климата“ от 2021 г. на Международната метеорологична организация (WMO) посочва, че изминалата 2020 г. е включително най-горещата година от 1850 г. насам. Температурното увеличение предизвика рекорден брой регистрирани бури в северната част на Атлантическия океан, както и мащабни пожари в Колорадо, Калифорния, Сибир и Австралия. Съгласно Dure (2021), природните бедствия през 2020 г. са отнели живота на близо 8200 души. Скорошно научно проучване установява потенциална причинно-следствена връзка между климатичните промени и появата на пандемията от COVID-19 (Beuer, Mapisa, & Moga, 2021). Предполага се, че глобалното затопляне е довело до осигуряване на нови местообитания на прилепите, които се явяват предполагаемият преносител на коронавируса. Очакванията са през 2021 г., под многофакторното влияние на пандемията, намиращите се в крайна бедност да съставляват между 703-729 милиона души

* Симеон Симеонов е докторант в катедра „МИО и бизнес“ на УНСС.

от световното население (Howton, 2020). Следователно, негативните социални последици от глобализацията могат да имат критично влияние върху степента на крайната бедност, световния глад и здравословното състояние на хората.

Появата и развитието на глобализацията може да се проследи обратно до 270 г. по-рано. Към днешна дата нейната същност, значимост и последици са сравнително добре документирани в научната изследователска литература (виж например Keynes, 1919; Kindleberger, 1978; Stiglitz, 2002; Wolf, 2004; Baldwin, 2016). Въпреки това, динамичността на международната бизнес среда систематично предлага нови предизвикателства пред оцеляването на природните екосистеми и човечеството. Поради тази причина познанията за развитието на глобализацията и нейните последици невинаги са актуални спрямо текущите процеси и тенденции в световното икономическо развитие. **Настоящата статия следователно цели да разгледа значимите негативни социални последици от глобализацията и тяхното въздействие върху човечеството и целостта на планетата. Задачата на изследването е да предложи актуален и критичен сравнителен анализ, отчитайки съвременните тенденции в международния бизнес. Извежда се работната теза, че дискутираните социални последици от глобализацията имат предимно негативен нюанс и тяхното коригиране зависи от устойчивото поведение на бизнеса и потребителите.**

Структурата на настоящата статия обхваща следните теоретични аспекти: Същност на международния бизнес, Субекти на международния бизнес и Глобализация на стопанската дейност. Акцентът е поставен върху най-значимите негативни социални последици от глобализационните процеси – офшоринг и изтичане на работни места; бедност и нарастващо неравенство по отношение на доходите; околна среда и климатични промени.

Същност на международния бизнес

Международният бизнес бива практикуван от векове под различна форма. През последните няколко десетилетия могат да се отчетат тенденции на непрекъснат растеж и ефективност на международната бизнес дейност. Това твърдение е в съответствие с активно протичащите процеси на глобализация и научно-техническите постижения. Всички участници търсят възможности за интернационализация като стратегия за печалба, икономически растеж и придобиване на конкурентни предимства. Несъмнено международният бизнес има своя огромен принос за подобряването на цялостното икономическо благосъстояние и качество на живот на хората по света. Отъждествява се с осъществяването на търговски (внос, износ, реекспорт, насрещни сделки) и инвестиционни (преки, портфейлни) дейности (Василева, 2011; Боева, 2014). Неговите субекти също така участват активно в сделки, свързани с трансфер на технологии. Те представляват некапиталови форми за навлизане на международния пазар. Например, това са лицензионни споразумения, сделки за франчайзинг, сделки за концесия, договори за строителство „на ключ“, договори за управление и лизинг. Тъй като акцентът е поставен предимно върху пресичането на национални граници, международният бизнес може да се разбира и като трансграничен бизнес на отделните физически лица и организации.

Характеризира се с висока степен на динамичност и конкурентен натиск, които произтичат включително от съвкупното влияние на различни социални фактори. От своя страна, те активно участват във формирането на нашите възприятия, интереси, потребителски нужди и поведение. Например, това са: здравно съзнание; ценности и ценностна система; стандарт и начин на живот; ниво на доход; степен на

образование; религия и духовност; нагласи за устойчив и отговорен живот. Социалните фактори могат да се формират под наставничеството на отделната култура и традиции, семейната среда, социалното обкръжение, средствата за масова комуникация и социалните мрежи. Технологичните иновации и дигитализацията на отделни бизнес процеси допълнително променят нашата потребителска нагласа и поведение. По-младото поколение потребители, например, активно пазарува, прави резервации и плаща сметки посредством възможностите на модерните технологии. От своя страна, представителите на „бейби бумер“ поколението (Baby Boomer Generation – Хората, родени във времевия период 1946-1964 г. Възрастовата им граница варира между 57-75 г. https://www.investopedia.com/terms/b/baby_boomer.asp) предимно предпочитат традиционното и по-надеждното пазаруване от физически магазин. Съгласно закона за пазарното търсене и предлагане, социалните фактори могат да окажат съществен натиск върху икономическото състояние и поведение на компаниите. През последните няколко години се наблюдава отчетлива тенденция на нарастващ стремеж за по-здравословен начин на живот сред хората по света. Обръщаме по-голямо внимание на физическата си активност, хранителните етикети и начина на производство на отделните стоки. Така например, към месец януари 2021 г. броят на хората, които не консумират животински продукти (месо, краве мляко), съставлява 79 милиона от световното население (Meuer, 2021). Само в Съединените американски щати може да се отчете ръст от 400%, като броят на веганите е нараснал от 4 милиона до 20 милиона през периода 2014-2018 г. В отговор на изискванията на своите потребители компаниите за храни и напитки започват да предлагат голям асортимент от органични продукти и продукти с неживотински произход. Немската

хранителна верига Kaufland дори създава собствена марка за биопродукти на приемлива цена (K-Bio), включително и такава за разнообразни веган и вегетариански продукти (K-take it veggie). Подобна е ситуацията с текстилната индустрия вследствие на неodobрителното отношение от страна на потребителите спрямо социално-екологичните ѝ практики. В тази връзка, компанията за спортно облекло Adidas планира да използва устойчиви материали (рециклиран полиестер и устойчив памук) в над 60% от нейните продукти за 2021 г. Цели се реализирането на производство изцяло от рециклиран полиестер от 2024 г. и климатична неутралност (нулев въглероден отпечатък) до 2050 г. (Adidas, 2020). Примери за други компании от текстилната индустрия с отлични етични и устойчиви практики са Aday, Levi's, Patagonia, Sézane, Thought Clothing и United By Blue.

Съвременните глобални предизвикателства несъмнено имат съществено отражение върху обхвата и социалната значимост на международния бизнес. От компаниите се очаква да демонстрират етично и прозрачно корпоративно управление с акцент върху социално отговорни и устойчиви бизнес практики. Тежката здравна и социално-икономическа криза от коронавирусната пандемия красноречиво изобличи несъвършенствата на текущата икономическа система. Преминаването към екологично устойчива икономическа система изисква нов модел на производство, разпределение и потребление на богатата и услугите. Нарастващите ангажираност и съпричастност на потребителите относно актуалните социално-екологични проблеми поставят компаниите под натиск. Следването единствено на своя икономически интерес е корпоративна философия, която прогресивно изчерпва общественото доверие и одобрение. Макар бизнесът да се изгражда на база очакванията за възвръщаемост на вложените инвестиции, неговата легитимност

Социално развитие

и състоятелност са реално зависими от потребителските настроения. Подходящ пример се явяват дългогодишните обществени протести и демонстрации срещу нехуманните бизнес практики на британската модна компания Burberry (Priya, 2018). Осъзнавайки, че кожените облекла не се възприемат вече за етични и модерни, компанията преустановява използването на животинска вълна през 2018 г. Преди нея това направиха други луксозни и световноизвестни модни марки като Armani, Gucci, H&M, Hugo Boss и Versace. Друг подходящ пример е широкоразпространената практика за провеждане на тестове върху животни за целите на козметичната индустрия. По данни на Naturewatch Foundation (2018), приблизително 200 000-500 000 животни всяка година биват тествани, за да се гарантира безопасността на различни козметични съставки. Благотворителната организация, чиято основополагаща мисия е да прекрати жестокостта към животните, проведе дългогодишна антикампания срещу бразилската козметична компания Natura & Co. Вследствие на непреклонния потребителски натиск компанията и нейните дъщерни дружества (Aesop, The Body Shop) преустановяват тестването върху животни. Съгласно така нареченото „ръководство за състрадателно пазаруване“ (Compassionate Shopping Guide), 195 компании в индустрията отговарят на наложените като стандарт най-строги етични норми за производство.

Субекти на международния бизнес

Международният бизнес е сложна и динамична дейност, което само по себе си изисква активно взаимодействие и координирани действия от страна на всички участници. Те допринасят със своите специфични знания, опит и производствени ресурси за неговото развитие. Необходимо е да се разглеждат като част от веригата по създаване на стойност на фирмата. Участниците в

международния бизнес най-общо могат да бъдат разграничени по отношение на своите мотиви, същност на дейността и начина им за навлизане на чуждия пазар. Категоризацията им обхваща три големи групи – фирми, които инициират и осъществяват международни бизнес операции; посредници и съдействащи организации в каналите за реализация; и неправителствени организации (Василева, 2011; Боева, 2014).

(1) Фирми-инициатори на международна бизнес дейност. Основните типове участници, попадащи в тази група, са както следва: малки и средни предприятия, международни компании и родени глобални компании. Заемат централно място в международния бизнес, оперирайки в сектора на услугите и производството. Икономическата им дейност включва създаване, разработване, произвеждане и предлагане на асортимент от стоки и услуги, предназначени за нуждите на националния и световния пазар. Малките и средни предприятия към момента преобладават спрямо останалите фирми, участващи в международния бизнес. В рамките на Европейския съюз те заемат дял от 99%. Поради своите ограничени финансови и човешки ресурси, малките и средни предприятия използват предимно износа като стратегия за интернационализация на своята дейност. За разлика от големите международни компании, те са сравнително по-гъвкави, адаптивни, предприемчиви и по-новаторски ориентирани. Под понятието международна компания следва да се разбира мултинационални и транснационални компании. В наличната правна и икономическа литература по-скоро не съществува унифицирана и всеобхватна дефиниция за тяхната същност и концептуални различия помежду им. Без претенции за категорична коректност и изчерпателност, най-общо мултинационалната компания е голяма по размер компания, която разполага със значителни ресурси. Изградена е върху съвместно капиталово участие на фирми с отличителна

национална принадлежност. Осъществява различни стопански дейности (научно-развойна, производство, маркетинг, доставки) посредством мрежа от партньори и дъщерни фирми, които са разположени в различни страни. От своя страна, транснационалната компания по подобен начин осъществява своята икономическа дейност чрез доставчици, партньори и дъщерни фирми, намиращи се зад граница. Характеризира се с единна национална принадлежност на своя капитал (Каракашева, 2000; Маринов, 2006). Международните компании разчитат предимно на преки чуждестранни инвестиции като начин за разширяване и интернационализация на дейността си. Родената глобална компания се явява последният участник от разглежданата дотук група фирми, която инициира и осъществява международни бизнес операции. Независимо от липсата на достатъчно ресурси, тя се интернационализира на ранен етап от своето развитие. Появата и развитието на родената глобална компания е стимулирано от значителния и системен напредък в транспортните, информационните и комуникационните системи. Примери за компании, които стартират международна експанзия на ранен етап от своето развитие, са както следва: Airbnb, Amazon, Barner, Netflix, Skype, Spotify, Uber и Zara.

(2) Посредници и съдействащи организации в каналите за реализация. Ролята на посредници в каналите за реализация се изпълнява от специализирани фирми като част от международната верига за снабдяване. Техните знания, умения и контакти на целевия пазар се разглеждат като ефективен подход за излизане на чуждестранните пазари. Предлагат различни логистични и маркетингови услуги на отделната фирма, осъществяваща международни бизнес операции. Съвкупността от услуги се изразява, например, в проучване на пазара, адаптиране на стоката, реклама, продажба, сервизно обслужване, транспортиране и складиране. Посредници, например,

са AliExpress, Cargill, eMAG, Kaufland, Metro, Praktiker и Walmart. Съдействащите организации, от своя страна, представляват фирми или независими физически лица. Подпомагат интернационализацията и международните бизнес операции на фирмите, предоставяйки различни услуги – от проучване на пазара до правни и финансови съвети. Съдействащите организации, подобно на посредниците в каналите за реализация, могат да бъдат базирани както на вътрешния, така и на международния пазар. Това са спедитори (DHL), банки (J.P. Morgan), застрахователни дружества (Allianz), адвокатски кантори (Latham & Watkins) и консултантски фирми (McKinsey). Към съдействащите организации можем да добавим също така нотариуси (World Wide Notary), контролни организации (ISO) и митнически агенти (Delamode Bulgaria).

(3) Неправителствени организации. Очевен фирмите, предимно ориентирани към печалба и икономически растеж, в международния бизнес активно участват и организации с нестопанска цел. По своята същност това са благотворителни групи и неправителствени организации (сдружение, фондация). Те преследват определени социални цели (защита на човешките права, демокрация и гражданско общество) и отстояват каузи в сферата на изкуствата, образованието и околната среда. Дейността на неправителствените организации не е свързана с разпределяне на печалба. Оценяването и пълноценното им функциониране са пряко зависими от членски и външни гарения (Liao & Huang, 2016). Поради неадекватността на общата финансова подкрепа системното следване на утвърдената им социална мисия изисква от тях да оперират активно на международния пазар.

Глобализация на стопанската дейност

Международният бизнес може да се разглежда като стимулатор на икономиче-

ската глобализация (Боева, 2008). Основни предпоставки за нейното развитие се явяват Общото споразумение за митата и търговията (ГАТТ), последващата пазарна либерализация, индустриализация и технически иновации. Като резултат може да се отчете значителният растеж в международната търговия и инвестиции. Дейността на компаниите се насочва към масовото производство на стоки и услуги с цел задоволяване нуждите на световното търсене. По същество глобализацията се отнася до постепенната интеграция и взаимозависимост на националните икономики. Свободното движение на стоки, услуги, капитал, технологии и хора позволява на компаниите да разглеждат света като интегриран пазар без граници. В резултат на това потребителите имат достъп до неограничен асортимент от стоки с по-добро качество и на достъпни цени. Хранителните магазини, например, изобилстват с подправки и плодове, нетипични за съответния сезон или климат на страната. Същият принцип е валиден за така наречените луксозни стоки. Цената на един автомобил би била по-висока, ако приемем, че вложеният труд и производството на неговите части са концентрирани изцяло на едно-единствено място. Стремещт към конкурентоспособност чрез съкращаване на разходите насърчава компаниите да се насочат към нововъзникващи и различни пазари за ресурси. Поради тази причина произходът на дадена стока често не може да бъде еднозначно определен. Подходящ пример са шоколадовите деликатеси на белгийската шоколадова къща „Нойхаус“. Един шоколадов бонбон съдържа съставки от Ком д'Ивоар, Филипините, Еквадор, Венецуела и Сао Томе и Принсипи (Daniels, Radebaugh, & Sullivan, 2015). Съгласно Ospina и Beltekian (2018), към настоящия момент около 25% от световното производство бива реализирано извън страната на произход. За сравнение, този показател се равнява на стойност от около 7% през 1950 г.

Освен дискутираните дотук позитиви, глобализационните процеси допринасят и за появата на някои негативни последици с предимно социален характер (Cavusgil, Knight, & Riesenberger, 2008). Независимо от общото повишаване на стандарта на живот по света, преходът към по-единен глобален пазар поставя предизвикателства пред отделния потребител, компаниите и правителствата. Разгледаните по-году социални последици са: загуба на национален суверенитет; офшоринг и изтичане на работни места; бедност и нарастващо неравенство по отношение на доходите; и негативни последици за околната среда.

Първо, загуба на национален суверенитет. Съответства на принципа „мисли глобално, действай локално“. Основният му смисъл се съдържа в разбирането, че отстояването на националните интереси и свобода на действие имат първостепенно значение. Последващото възприемане и прилагане на принципите на международни споразумения оказват пряко въздействие върху икономическата система и бизнес практиките на една страна. Нерядко големи международни компании упражняват влияние върху правителства чрез финансиране на важни за тях кампании. Уповавайки се на собствената си финансова мощ и значимост за националната икономика, те могат да разполагат с относителен контрол над законодателния процес. Натискът от страна на големите международни компании и корпорации, с цел да избегнат политически надзор и данъци, е предимно насочен към нововъзникващите пазари (Graham, 2004). Тези обстоятелства водят до нарушения на националния суверенитет по отношение на целостта на правителствения контрол над социалната структура и политическата система. Тук още можем да отнесем и влиянието на глобализацията върху националната култура – стандартите, ценностите и поведението на хората, които поетапно подлежат на унифициране.

Второ, офшоринг и изтичане на работни места. В научната литература съществуват противоположни становища по отношение развитието и значимостта на този процес. Несъмнено глобализацията има значителен принос в създаването на нови възможности и работни места по цял свят. Въпреки че се разглежда предимно като заплаха от потърпевши работници в развитите икономики, тя допринася за редуциране на бедността в развиващите се страни (Jenkins, 2006). Офшорингът по своята същност представлява изнасяне на бизнес дейности (услуги, производство) на дадена компания зад граница с цел съкращаване на производствените разходи (Chang, 2012). Подходящ пример са международни компании, занимаващи се с производство на облекло и обувки, като Adidas, H&M, Nike и Zara. Производството им е прехвърлено в страни като Турция, Индия, Бангладеш и Китай. Други компании като GfK, IBM, HP и SBTech насочват дейността си по пазарни изследвания, техническа поддръжка и софтуерен дизайн в България, Румъния, Полша и Чехия. В свое проучване Myronets (2020) посочва, че България заема съответно пето място в света като офшорна дестинация в сферата на информационните технологии. Тезата на поддръжниците за позитивите от офшоринга опира до съкращения в разходите като предпоставка за растеж и по-ниски цени на предлаганите услуги или продукти. В резултат на това се създава висококвалифицирана заетост. Следва да бъдат разгледани два отделни случая, целящи да илюстрират гореизложената теза – Clairpower и IBM Corporation.

Основана през 1992 г. в Ню Джърси, семейната компания Clairpower се развива в сферата на финансовите услуги в подкрепа на лечебните заведения и здравните институции. Тя създава специализиран софтуер, който подпомага здравните специалисти в работата им с пациенти по отношение на финансовата отчетност

(Brouthers, 2002). Впоследствие компанията пренася своята основна дейност в Индия, където понастоящем за нея работят над 100 души персонал. В рамките само на 2 години Clairpower успява да съкрати разходите си и да увеличи четирикратно своята бизнес дейност. Това води до по-изгодни финансови параметри за здравните специалисти при запазване на качеството на предлаганите им услуги. В резултат на своя растеж компанията има възможността да се насочи към вътрешния пазар на труда за висококвалифициран персонал.

Подобна е ситуацията с IBM, която е сред водещите международни компании в света за високотехнологични услуги. Съгласно статистически данни от 2019 г., над 70% от нейните близо 353 000 служители са базирани извън Съединените американски щати (Alsop, 2020). Следвайки политика по офшоринг, IBM съкращава разходите си с \$40 за час на служител и с около \$168 милиона на годишна база (Kedia, Nordtvedt, & Pérez, 2002). По този начин компанията успява да се противопостави на своите конкуренти като индийската Infosys, която поначало има конкурентно предимство заради ниските си производствени разходи. Не само успява да запази своята функционалност, но IBM включително запазва работни места и създава висококвалифицирана заетост на вътрешния пазар.

Общото между разгледаните по-горе два примера от международната практика опира до становището, че ниските разходи генерират растеж и оттам заетост. Въпреки това, процесът на глобализация неминуемо причинява загуба на работни места в много развити икономики като например Съединените американски щати, Германия и Швеция. Могат да се отличат два етапа. Първият е свързан с преместването на американски и европейски производства на обувки, текстилни изделия, играчки, електроника и автомобили към развиващи се икономики. Вторият се от-

нася до загуба на работни места от сфери на услугите като научна и изследователска дейност, здравеопазване, финансови услуги, счетоводство и софтуерен дизайн. Опозицията на офшоринга клони към твърдението, че общите ползи от процеса са неравномерно разпределени. Подобни аргументи биват емпирично потвърдени от проучване на Световната банка сред общо 120 страни между 1988 г. и 2008 г. (Batabyal, 2020). След присъединяването на Китай към Световната търговска организация през 2001 г., търговският ѝ обмен със Съединените американски щати бележи значителен растеж. Междувременно Китай се превръща във водещ световен износител с дял в световното производство от 2% през 1991 г. до 28% през 2018 г. Бивайки водещ световен вносител по данни от 2019 г., Съединените американски щати отчитат търговски дефицит във взаимоотношенията си с Китай (Workman, 2020). Това води до загуба на 3.7 милиона работни места на вътрешния пазар, като над 75% от тях са в сферата на производството. В тази връзка, Milanovic (2018) споделя, че най-засегнати от глобализационните процеси са именно работническите класи в развитите икономики. Голям дял от представителите на средната класа в Съединените американски щати и Западна Европа могат да отчетат минимален растеж в доходите си от 1988 г. насам. В същото време, офшорингът повишава стандарта на живот на близо 200 милиона китайци, 90 милиона индийци и на още 30 милиона души в страни като Мексико, Индонезия, Бразилия и Египет.

Останалите контрааргументи, свързани с изтъкнатите положителни последици от офшоринга, се отнасят до по-достъпните пазарни цени и висококвалифицираната заетост. Въпреки стремежа на компаниите към по-ниски разходи като предпоставка за по-достъпни цени на предлаганите от тях стоки и услуги, подобна тенденция е рядкост. Животът като цяло посъхва през годините,

а цените на потребителските стоки и услуги плавно нарастват. В действителност ползите от по-ниските производствени разходи намират отражение в по-големи финансови облаги за акционерите и висококвалифицираните служители (Manuika et al., 2019). Следователно, икономическият растеж на Clairopower е за сметка на други компании в отрасъла поради по-ниските си разходи, а не заради изцяло вътрешен растеж на своята дейност. Съществуват различни изследвания в научната литература, целящи да установят налична причинно-следствена връзка между офшоринга и разходите. Офшорингът действително може да доведе до по-ниски производствени разходи, но предимно в краткосрочен аспект (Mayerhofer, Riedl, Hartmann, & Kollinger, 2004). Подобна политика на действие обаче отклонява вниманието на компаниите от важността на иновативността като рационалното средство за ефективно производство. Технологичните иновации, например, имат потенциала да понижат производствените разходи, оттам да увеличат производството и да ограничат изтичането на работни места. Анализ на Flinders (2012) илюстрира намерението на големи международни компании да офшорнат 750,000 висококвалифицирани позиции между 2012 г. и 2016 г. Те се отнасят до сфери като човешки ресурси, финанси и информационни технологии. Тази прогноза се потвърждава на база тенденциите през изминалото десетилетие, което поставя под съмнение целесъобразността на офшоринга. Негативните му последици са насочени главно към нискоквалифицирани хора от развити икономики, чиято преквалификация изостава от динамичността на глобализационния процес.

Трето, бедност и нарастващо неравенство по отношение на доходите. Съгласно дискутираното дотук, глобализацията несъмнено има своето положително влияние над условията и стандарта на живот на милиони хора по света. Офшорингът в частност като последица се разглежда

от едни като възможност за по-добър и справедлив живот, а за други предвещава бедност. Бедността има своите измерения и показатели, но в най-общ вид се свързва с неадекватността в размера на месечния доход, необходим за задоволяването на основните човешки нужди. По данни на Световната банка, малко над 1 милиард души по света са имали възможността да избегнат крайна бедност между 1990 г. и 2019 г. (Howton, 2020) (Отнася се до липсата на достатъчно ресурси за задоволяване на основни жизненни нужди и потребности (чиста питейна вода, храна, хигиенни условия). По последни данни се равнява на 0.9 евро на ден. <https://www.coe.int/bg/web/compass/poverty>). Въпреки това, техният брой достига 689 милиона души през 2017 г. Очакванията са през 2021 г., под многофакторното влияние на пандемията от COVID-19, намиращите се в крайна бедност да съставляват между 703-729 милиона души от световното население. Половината от тях се намират на териториите на пет страни – Индия, Нигерия, Демократична република Конго, Етиопия и Бангладеш. Ролята на международните компании по отношение на бедността в световен мащаб може да се разгледа през призмата на общите последици от политиката им по офшоринг. Да, те създават условия за трудова заетост и по този начин дават възможност за относително по-добър стандарт на живот на милиони хора по света. Въпреки това, развиващи се икономики като Мексико, Бразилия, Виетнам и Индия се интегрират значително по-бавно в глобалната икономика и бедността там все още преобладава. Ниското заплащане на труда е предпочитана алтернатива пред липсата на заетост, което води до експлоатативни трудови практики. Международните компании и корпорации нерядко са срещали критика от страна на неправителствения сектор по отношение на крайно тежките трудови условия и използването на детски труд. По последни налични

данни от 2016 г., в света има около 152 милиона деца, които работят – много от тях на пълен работен ден (Международна организация по труда, 2017). Процентното отношение е момчета (88 милиона, 58%) срещу момичета (64 милиона, 42%). Възрастта на децата е между 5-11 години (48%), следвани от 12-14 години (28%) и 15-17 години (24%). Отчетената им заетост е в сферите на земеделието (70.9%), промишлеността (11.9%) и услугите (17.2%). Може да се обобща, че детският труд бива експлоатиран най-вече в африканските и азиатските страни. Основен проблем пред създаващите се работни места в развиващите се икономики се явяват безопасността на служителите и осигурените санитарно-хигиенни условия. Например, срутване на фабрика за грехи в Бангладеш през 2013 г. води до загубата на живот на 1100 работници (Emont, 2018). По-скорошен пожарен инцидент в страната отнема живота на още 25 души поради заключени аварийни изходи на работна сграда (Chappell, 2019). Бедността в тези страни допълнително бива стимулирана от бизнес политиката на международните компании, водещи се главно от размера на производствените си разходи. Нововъзникващите пазари се разглеждат като конкурентоспособни поради ниския си жизнен стандарт, което стимулира международните инвестиции по създаване на трудова заетост. В случай на правителствена политика, насочена към общото повишаване на стандарта на живот на населението, се рискува загуба на хиляди работни места. Подходящ пример е текстилната индустрия в островната държава Мавриций, където националният доход постепенно нараства през последните години. Това впоследствие води до изместване на производствената дейност от страна на някои международни компании в нововъзникващи пазари с по-ниски разходи за труд (Forte & Ribeiro, 2019). Подобна е ситуацията с немската компания GfK, коя-

Социално развитие

по през последните 2-3 години значително намали своята дейност в България в полза на по-засилено бизнес присъствие в страни като Пакистан и Индия.

Поглеждайки отново през призмата на негативните последици от офшоринга, социалното състояние на бедност засяга включително развитите икономики. В този контекст офшорингът може да се разглежда като размяна на добра срещу по-неблагоприятна трудова заетост в социално-икономическо отношение. Изтичането на работни места зад граница засяга предимно нискоквалифицирания персонал, който в повечето случаи е с многогодишен трудов стаж в съответната компания. В резултат на това те губят своето право на здравно и пенсионно осигуряване, както и финансовата възможност за издържане на семействата си. Неадекватността на професионалната им квалификация спрямо динамичността и нуждите на международния бизнес създава значителни предизвикателства пред намирането на трудова заетост. Напредналата възраст на голяма част от работната сила, в допълнение към създадената високкоквалифицирана заетост на вътрешния пазар, води до нарастваща бедност в развитите икономики. Под влиянието на различни обстоятелства и фактори изнесената дейност извън граница нерядко се връща обратно на вътрешния пазар. Когато това се случи, финансовите възнаграждения на новонаетата работна сила са по-ниски в сравнение с периода преди нейното изнасяне навън (Jones, Dutordoir, Neto & Squire, 2017). Неограниченият достъп до пазари с ниска стойност на труда създава предизвикателства пред действителния растеж на доходите в по-богатите страни. Ситуацията на нарастващо неравенство в доходите е разгледана обстойно от Rosen (1981), явяваща се като последици от така наречената икономика на суперзвездите. Насърчена в своето развитие от глобализационните процеси и технологиите, при-

съствието ѝ е ясно осезаемо в страни като Съединените американски щати, Германия, Русия, Индия и Китай. Основните бенефициенти са суперзвездите в дадено общество – от служители на високи управленски позиции до успешни банкери, архитекти, юристи, готвачи и спортисти. Нека с цел илюстрация на гореизложената ситуация да вземем за пример Съединените американски щати (Freeland, 2012). В рамките на времевия период 1970-1980 г. общото богатство на 1% от населението съставлява 10% от националния доход на страната. Към днешна дата този процент е изчислен да надвишава 20%. В основата на създаденото общество от суперзвезди са именно най-богатите световни личности, като за 2020 г. класацията се води от Elon Musk, Jeff Bezos и Bill Gates (Singh, 2021). Равносметката е, че икономиката на суперзвездите води до изразено доходно неравенство сред останалото население. Макар да се създават възможности за преодоляване на крайна бедност, доходите на представителите на средната класа се намират в състояние на стагнация или намаляват. Предизвикателствата пред отделното общество се свеждат до оползотворяването на позитивите от глобализацията и едновременно минимизиране на нейните негативи. Освен необходимостта от адекватни политически механизми, тази цел също може да бъде подкрепена по пътя на стратегическите партньорства между бизнеса и неправителствения сектор.

Четвърто, негативни последици за околната среда. Процесът на индустриализация, стимулиран от глобализацията, насърчава увеличението на производството и икономическата активност. Независимо от осезаемото повишаване на жизнения стандарт и условия на живот на хората по света, негативните последици от нейното развитие засягат значително целостта на околната среда. Резултативният икономически растеж е свързан предимно с оползотворяването на невъзобновяеми природни ресурси (въглища,

нефт, газ, метални минерали). Прекомерната им употреба за сметка на възобновяеми природни ресурси (вода, вятър, слънчева светлина) като по-устойчива алтернатива засяга пагубно земния климат и води до замърсяване на околната среда. Конкуренспособността на дадена компания, основана на по-ниски разходи, е в основата на стратегията за интернационализация. Следователно, тя има възможността да извлече полза от предимствата на глобалната логистика и оттам да придобие гъвкавост при снабдяването с необходимите суровини. Тези предимства са свързани с по-големи транспортни разходи, което пък неминуемо води до драстично увеличение на въглеродния отпечатък (Отнася се до общото количество емисии въглероден диоксид и други парникови газове. Причинява се пряко или индиректно от човек, организация, процес и продукт. <https://www.carbontrust.com/resources/carbon-footprinting-guide>). Морският транспорт, например, е в основата на международната търговия и глобалната икономика като цяло, превозвайки около 80% от всички световни товари (UNCTAD, 2019). Неслучайно големите товарни кораби и контейнеровози са сред най-мощните световни замърсители на въздуха и морската околна среда. Налични емпирични изследвания свидетелстват, че един огромен контейнеровоз генерира парникови емисии, равняващи се на общото замърсяване на въздуха от 50 милиона коли (Piesing, 2018). Само 15 на брой внушителни по размер контейнеровози са необходими, за да отразят общото отделено количество парникови емисии от всички налични автомобили в световен мащаб. Освен емисиите от въглероден диоксид, морският транспорт също така е свързан с отделянето на азотни и серни оксиди, явяващи се причина за формирането на киселинни дъждове. Поради високото си съдържание на водородни йони те могат да имат последващо вредно въздействие върху живота във водата, растенията и инфраструктурата. Към непренебрежимата роля на корабите в

замърсяването на въздуха може да се добави отговорността им за увреждането на морската околна среда – нефтени разливи, отпаднащи води и отпадъци от човешка дейност. През 1975 г. Националната академия на науките (NAS) оценява общото изхвърлено количество отпадъци в океана към тогавашния момент да съставлява около 7 милиона тона (Barnes, 2002). Според Програмата на ООН (United Nations) за околната среда от 2001 г., над един милион морски птици и 100 000 морски бозайници годишно стават жертва на замърсяването.

Тежкотоварните камиони като значима част от международната търговия се явяват друг основен голям замърсител на въздуха. Сумарно представено, тяхното движение по пътищата съставлява 7% от общото количество емисии парникови газове, генерирано от всички компании в дейността им (Heckstall, 2018). Като цяло, международният търговски пътен транспорт може да се разглежда като недостатъчно ефективен поради липса на координация и прозрачност в работния процес. В своята дейност товарните камиони изминават милиарди километри на годишна база, като в преобладаващия брой случаи са частично пълни или празни. Тяхното оптимално използване може да доведе до потенциалното намаляване на емисиите въглероден диоксид с до 100 милиона тона годишно. Във времевия период от 1965 г. до днешна дата общото количество парникови газове в атмосферата е изчислено да достига над 1.35 трилиона метрични тона (Ghosh, 2019). Наличните данни също така посочват, че над една трета от по-горе регистрираното количество парникови газове може да се отнесе до 20 компании. Между 1965 г. и 2017 г. тяхното общо генерирано количество въглеродни емисии достига 480,169 метрични тона, което е изчислено да представлява 35% от акумулираните глобални емисии. Представени в низходящ ред, петте водещи компании по този негативен показател са както следва:

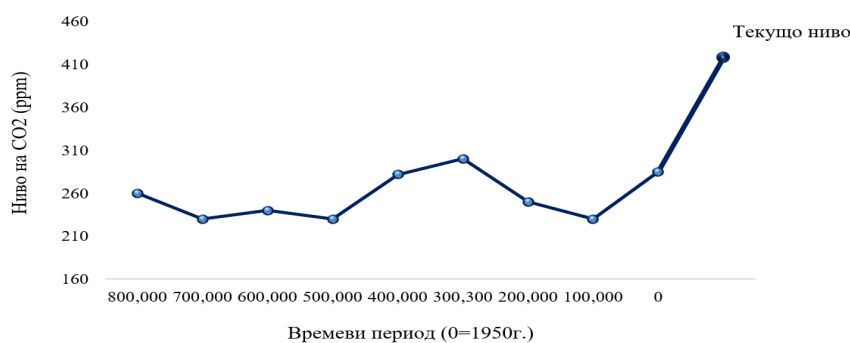
Социално развитие

Saudi Aramco (Саудитска Арабия), Chevron (САЩ), Gazprom (Русия), Exxon Mobil (САЩ) и National Iranian Oil Company (Иран). Същевременно, най-големите страни емитенти на парникови газове за 2018 г. са Китай, Съединените американски щати, Европейския съюз, Индия, Русия и Япония (Crippa et al., 2019). В рамките на Европейския съюз за същата година Германия е едноличен лидер по този показател, следвана от Великобритания, Франция и Италия.

Несъмнено интензивната и неготам рационална човешка дейност носи основна отговорност за прекомерното отделяне на емисии парникови газове в атмосферата (**фигура 1**). По данни на НАСА (NASA), нивото на въглероден диоксид се е повишило с близо 50% от началото на индустриалната революция преди 270 години, а това на метана се е удвоило (Bates, 2021).

Установено е, че в резултат от последващата икономически растеж, средната температура на повърхността на Земята се е повишила с малко над 1°C (2°F) спрямо прединдустриалната епоха. Явява се последствие от невъзможността на природните механизми (океани, растения) да абсорбират изцяло повишените нива на въглероден диоксид, метан и азотен оксид. Парниковите газове

в атмосферата имат свойството да погълщат отделената слънчева топлина при нейното освобождаване от земята обратно във въздуха. Действайки като стъклени стени на парник, тази топлина бива възпрепятствана в естествения си стремеж да напусне земната повърхност. Процесът на глобално затопляне като резултат води до неблагоприятни климатични изменения, поставяйки значими предизвикателства пред развитието и оцеляването на живота на планетата. Неблагоприятните климатични изменения се изразяват в проявата на екстремни топлинни вълни, последваща суша, мащабни горски пожари, по-дълъг и интензивен сезон на ураганите. Тенденцията към глобално затопляне на климата от 1850 г. насам е най-отчетлива през рекордно горещата 2016 г., следвана от 2017 г. и 2019 г. Докладът „Състоянието на климата“ от 2021 г. на Международната метеорологична организация (WMO) посочва, че изминалата 2020 г. може да се определи като най-горещата година към днешна дата. Температурното увеличение предизвиква рекорден брой регистрирани бури в северната част на Атлантическия океан, включително мащабни пожари в Колорадо, Калифорния, Сибир и Австралия. Към негативните последици могат да се добавят наводненията в

Фигура 1: Изменение на нивото на въглероден диоксид в атмосферата
Източник: Mulhern, O., 2020, para. 10.

Фигура 1. Изменение на нивото на въглероден диоксид в атмосферата

Източник: Mulhern, O., 2020, para. 10.

Източна Африка и Южна Азия. Съдържанието на топлина в океаните пък отчита нов рекорд спрямо отчетените стойности от 1940 г. насам. Нивото на световните океани продължава да се повишава, като текущото морско равнище е с около 8.5 см по-високо от първоначално регистрираните данни през 1990 г. Също така докладът отбелязва, че арктическият морски лед губи около 13.1% от своя обем през всяко следващо десетилетие, прогнозирайки цялото му стопяване до 2035 г. Климатичните катаклизми през 2020 г. имат своето отражение и в България. Например, слабият снеговалеж и ограниченото количество валежи през лятото станаха причина за сериозни притеснения по отношение на водоснабдяването в цялата страната. По данни на Националния институт по метеорология и хидрология отчетената средна температура през декември месец 2020 г. е била с 3°C по-топла от нормалното (Vesti, 2021). Погобна констатация може да се направи и за началото на 2021 г. Средната температура за месец януари е била с 2,5°C до 4°C по-топла от нормалните стойности, а тази за месец февруари се очаква да достигне до +22°C. При потвърждение на температурните очаквания тазгодишната зима ще се отчете като най-топлата, откакто се водят метеорологични наблюдения.

Като последица от глобализацията замърсяването на околната среда и все по-осезаемите климатични промени имат всеобхватно негативно отражение върху живота ни. По данни на Световната здравна организация (WHO), 9 от 10 души по света вдъшват ежедневно замърсен въздух, който потенциално причинява астма и рак (WHO, 2018). Установено е, че замърсеният въздух отнема годишно живота на 7 милиона души. Отделно може да се добави, че повече от 3 милиона деца под 5-годишна възраст стават годишно жертва на различни фактори и условия на околната среда (перинатални увреждания, респираторни инфекции, малария, протеинно-енергийно недохранване). От своя

страна, негативните климатични изменения имат критично значение върху състоянието на световния глад, бедност и здравословно състояние на хората. Само през първите 6 месеца на 2020 г. регистрираните природни бедствия в световен мащаб достигат минимум 207 на брой, което представлява растеж с поне 27% спрямо същия период през 2019 г. (Pandey, 2020; Dure, 2021). Оценените щети възлизат на \$75 милиарда, нараствайки до \$210 до края на календарната година. Данните сочат, че поне \$200 милиарда (над 95%) от общата сума финансови загуби са вследствие на природни катаклизми, причинени от климатичните промени. За сравнение, общият размер на оценените щети в резултат от настъпили природни бедствия в периода 1980-2019 г. възлиза на около \$78 милиарда. Природните бедствия през 2020 г. са отнели живота на близо 8200 души. Скорошно научно проучване установява потенциална причинно-следствена връзка между климатичните промени и появата на пандемията от COVID-19 (Beyer, Manica, & Mora, 2021). Глобалното затопляне вероятно е довело до осигуряване на нови местообитания на прилепите, които се явяват предполагаемият преносител на коронавируса. Неблагоприятните климатични изменения водят до поетапно разрушаване на екосистемите, което насърчава по-директното и интензивно взаимодействие между животни от дивата природа и хората. Избухването на пандемията от COVID-19 допълнително предопредели фаталния край на над 200 милиона души, като размерът на починалите от вируса се очаква да нараства във времето.

Глобалните екологични проблеми имат съществено отражение и върху общото състояние на международния бизнес. Въздействията върху неговото развитие могат да се класифицират като положителни и негативни (Corrolo, Blohmke, & Krick, 2019; Fontinelle, 2020). Техният положителен аспект е в потенциалните бизнес възможности. Социално отговорното и устойчиво поведение на ком-

Социално развитие

паниите може значително да подобри публичното възприятие и оттам тяхната репутация сред потребителите. Също така имат възможността да усъвършенстват отделните производствено-операционни процеси с цел намаляване на собствените разходи. Научно-развойната дейност и напредъкът на технологиите позволяват на компаниите да произвеждат иновативни и екологично съобразни продукти. Отделно те могат да подобрят своята гъвкавост по отношение на веригата за доставки, намалявайки зависимостта си от изкопаеми горива за сметка на възобновяеми източници. Горезизложените позитиви гарантират отличителни конкурентни предимства на отделната компания, предоставяйки ѝ нови възможности на международния пазар. Негативните последици се отнасят до потенциалните физически рискове (операционни затруднения, недостиг на ресурси) и транзиционни рискове (високи производствени разходи, системи за контрол на емисиите). Те са характерни най-вече за енергийните компании и компаниите за комунални услуги. По-високите транспортни и

комунални разходи във веригата на доставката ще намерят отражение в по-високата крайна цена на продуктите и услугите, която се поема от потребителите. Другите неблагоприятни последици засягат селскостопанските райони, търсенето и предлагането на стоки, сигурността на международните доставки и състоятелността на застрахователните компании.

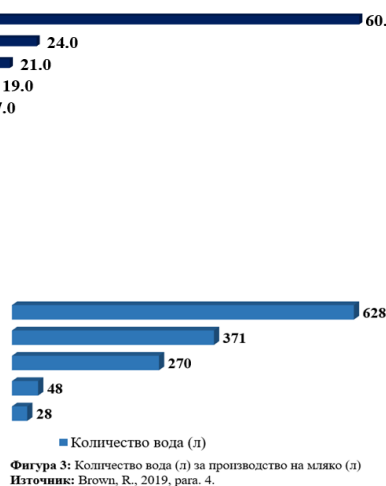
„Научните данни са красноречиви – здравето и просперитетът на човечеството са в пряка зависимост от състоянието на нашата околна среда“, заявява Жоузе Мсуа (Parker, 2019, para. 3). Действащият към момента заместник изпълнителен директор на Програмата за опазване на околната среда на ООН е на мнението, че спасението на планетата ни е все още постижимо. Необходимо е спешното прилагане на фундаментални промени, отнасящи се до нашите потребителски навици, модели на производство и отношението ни към природата като цяло. Нужната промяна за един устойчив свят може да се постигне преди всичко посредством личната ангажираност

Фигура 2: Количество въглеродни емисии (kg) за производство на продукт (kg)
Източник: Neufeld, D., 2020, para. 1.

Фигура 2. Количество въглеродни емисии (kg) за производство на продукт (kg)

Източник: Neufeld, D., 2020, para 1.

Фигура 3: Количество вода (л) за производство на мляко (л)
Източник: Brown, R., 2019, para. 4.

и споделената отговорност. Информираният избор позволява на потребителите да използват своята покупателна способност и оттам да насърчат предлагането на екологично съобразни стоки и услуги. Стремелът ни към по-здравословно и балансирано хранене, например, може да окаже значително влияние върху ограничаването на глобалните въглеродни емисии (**фигура 2**). Докладът на Междуправителствения комитет по изменение на климата (IPCC) от 2013-2014 г. изразява становището, че поне 95% от климатичните промени са резултат от човешката дейност (European Commission, 2015).

Заключителни гуми

Несъмнено международният бизнес има съществен принос за подобряването на качеството на живот и икономическото благосъстояние на хората по света. Освен отделните социално-икономически позитиви, преходът към по-единен глобален пазар поставя и системни предизвикателства пред отделния потребител, компаниите и правителствата. Глобалните социални и екологични проблеми оказват значими неблагоприятни въздействия върху развитието и оцеляването на живота на планетата. Тяхното отговорно и системно агресивно изисква обединени усилия от страна на всеки един от нас – потребителски навици, модели на производство и отношението ни към природата като цяло. Навременното въвеждане и прилагане на всеобхватни мерки по намаляването на парниковите емисии са ключови за оцеляването на природните екосистеми и човечеството. Поведението на всеки от нас е от основно значение, а грижата за планетата е наша обща отговорност. Дължни сме да осмислим собствената си роля в катастрофалното погубване на жизнеността на околната среда преди процесът да стане необратим. Наша собствена е отговорността да предприемем систематични действия, насочени към нейното заздравяване.

Цитирани източници:

Боева, Б., 2008. Международен мениджмънт. София: Университетско издателство „Стопанство“, с. 45.

(Boeva, B., 2008. Mezhdunaroden menidzhmant. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Stopanstvo“, s. 45)

Боева, Б., 2014. Мениджмънт в условията на интернационализация и глобализация. София: Издателски комплекс – УНСС, с. 22-29.

(Boeva, B., 2014. Menidzhmant v usloviyata na internatsionalizatsia i globalizatsia. Sofia: Izdatelski kompleks – UNSS, s. 22-29)

Василева, А., 2011. Международен бизнес. София: Университетско издателство „Стопанство“, с. 11-76.

(Vasileva, A., 2011. Mezhdunaroden biznes. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Stopanstvo“, s. 11-76)

Каракашева, Л., 2000. Международен маркетинг. София: Издателство „Люрен“, с. 10-100.

(Karakasheva, L., 2000. Mezhdunaroden marketing. Sofia: Izdatelstvo „Lyuren“, s. 10-100)

Маринов, В., 2006. Международни икономически отношения. София: Университетско издателство „Стопанство“, с. 1-50.

(Marinov, V., 2006. Mezhdunarodni ikonomicheski otnoshenia. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Stopanstvo“, s. 1-50)

Alsop, T., 2020. IBM – Statistics & facts. [online] Statista. Available at: <<https://www.statista.com/topics/1325/ibm/#:~:text=IBM%2C%20the%20common%20name%20of,over%20350%20thousand%20employees%20worldwide>> [Accessed 19 January 2021].

Barnes, D., 2002. Invasions by marine life on plastic debris. *Nature*, 416(6883), pp. 808-809.

Batabyal, A., 2020. International trade has cost Americans millions of jobs. Investing in communities might offset those losses. [online] *The Conversation*. Available at: <<https://theconversation.com/international-trade-has-cost-americans-millions-of-jobs-investing-in-communities-might-offset-those-losses-143406>> [Accessed 20 January 2021].

- Bates, S., 2021. The Climate Events of 2020 Show How Excess Heat is Expressed on Earth. [online] NASA. Available at: <<https://www.nasa.gov/feature/goddard/2021/the-climate-events-of-2020-show-how-excess-heat-is-expressed-on-earth>> [Accessed 1 February 2021].
- Beyer, R., A. Manica, A. and C. Mora, 2021. Shifts in global bat diversity suggest a possible role of climate change in the emergence of SARS-CoV-1 and SARS-CoV-2. *Science of The Total Environment* [online], pp. 1-4. Available at: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0048969721004812?via%3Dihub>> [Accessed 6 February 2021].
- Brouthers, K., 2002. Institutional, cultural and transaction cost influences on entry mode choice and performance. *Journal of International Business Studies*, 33(2), pp. 203-221.
- Brown, R., 2019. How environmentally friendly is vegan milk?. [online] The Grocer. Available at: <<https://www.thegrocer.co.uk/plant-based/how-environmentally-friendly-is-vegan-milk/597897.article>> [Accessed 4 June 2021].
- Cavusgil, S., G. Knight and J. Riesenberger, 2008. International business. Upper Saddle River, N.J.: Pearson/Prentice Hall, pp. 28-60.
- Chang, W., 2012. The economics of offshoring. *Global Journal of Economics*, 01(02), pp. 1-3.
- Chappell, B., 2019. Emergency exits were locked in building where 25 people died from fire, officials say. [online] National Public Radio. Available at: <<https://www.npr.org/2019/03/29/708068875/emergency-exits-were-locked-in-building-where-25-people-died-from-fire-officials?t=1611398879314>> [Accessed 23 January 2021].
- Coppola, M., J. Blohmke, J. and T. Krick, 2019. Feeling the heat? Companies are under pressure on climate change and need to do more. [online] Deloitte Insights. Available at: <<https://www2.deloitte.com/us/en/insights/topics/strategy/impact-and-opportunities-of-climate-change-on-business.html>> [Accessed 3 June 2021].
- Crippa, M., G. Oreggioni, D. Guizzardi, M. Muntean, E. Schaaf, E. Lo Vullo, E. Solazzo, F. Monforti-Ferrario, J. Olivier and E. Vignati, 2019. Fossil CO2 and GHG emissions of all world countries.
- Daniels, J., L. Radebaugh and D. Sullivan, 2015. International business. 15th ed. Pearson Education Limited, pp. 47-57.
- Dure, E., 2021. Natural disasters cost \$210 billion worldwide in 2020. [online] Investopedia. Available at: <<https://www.investopedia.com/natural-disasters-cost-usd210-billion-worldwide-in-2020-5094629>> [Accessed 2 February 2021].
- Emont, J., 2018. A 2013 collapse killed 1,100 people. Bangladesh factories are still unsafe. [online] *The Wall Street Journal*. Available at: <<https://www.wsj.com/articles/five-years-after-tragedy-bangladesh-factories-remain-unsafe-1522324800>> [Accessed 23 January 2021].
- Flinders, K., 2012. 750,000 more jobs will be offshored by 2016. [online] ComputerWeekly.com. Available at: <<https://www.computerweekly.com/news/2240147563/Three-quarters-of-a-million-jobs-to-go-offshore>> [Accessed 21 January 2021].
- Fontinelle, E., 2020. 7 ways climate change affects companies. [online] Investopedia. Available at: <<https://www.investopedia.com/financial-edge/0210/7-ways-climate-change-affects-companies.aspx>> [Accessed 3 June 2021].
- Forte, R. and R. Ribeiro, 2019. The impact of offshoring on home country's employment. *Estudos Econômicos* (São Paulo), 49(4), pp. 751-776.
- Freeland, C., 2012. Plutocrats: The rise of the new global super-rich and the fall of everyone else. 1st ed. Penguin Press, pp. 200-352.
- Ghosh, I., 2019. Which companies are responsible for the most carbon emissions?. [online] Visual Capitalist. Available at: <<https://www.visualcapitalist.com/companies-carbon-emissions/>> [Accessed 31 January 2021].
- Graham, C., 2004. Assessing the impact of globalization on poverty and inequality: Using a new lens on an old puzzle. Brookings Trade Forum,

2004(1), pp. 131-163.

Heckstall, V., 2018. Here's how much pollution shipping containers and freight trucks cause. [online] Medium. Available at: <<https://medium.com/@victoria27/heres-how-much-pollution-shipping-containers-and-freight-trucks-cause-b358cb034c70#:~:text=Container%20ships,pollution%20as%2050%20million%20cars->>> [Accessed 31 January 2021].

Howton, E., 2020. Poverty. [online] World Bank. Available at: <<https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>> [Accessed 22 January 2021].

Jenkins, R., 2006. Globalization, FDI and employment in Viet Nam. *Transnational Corporations*, 15(1), pp. 115-142.

Jones, E., M. Dutordoir, J. Neto and B. Squire, 2017. The impact of reshoring decisions on shareholder wealth. *Journal of Operations Management*, 49-51(1), pp. 31-36.

Kedia, B., R. Nordtvedt and L. Pérez, 2002. International business strategies, decision-making theories, and leadership styles: An integrated framework. *Competitiveness Review*, 12(1), pp. 38-52.

Liao, K. and I. Huang, 2016. Impact of vision, strategy, and human resource on nonprofit organization service performance. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 224, pp. 20-27.

Manyika, J., J. Mischke, J. Bughin, J. Woetzel, M. Krishnan and S. Cudre, 2019. A new look at the declining labor share of income in the United States. [online] McKinsey Global Institute. Available at: <<https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/a-new-look-at-the-declining-labor-share-of-income-in-the-united-states#>>> [Accessed 21 January 2021].

Mayerhofer, H., L. Hartmann, G. Riedl and I. Kollinger, 2004. Flexpatriate assignments: A neglected issue in global staffing. *The International Journal of Human Resource Management*, 15(8), pp. 1371-1389.

Meyer, M., 2021. This is how many vegans are in the world right now (2021 update). [online] WTVOX. Available at: <<https://wtvox.com/>

[lifestyle/2019-the-world-of-vegan-but-how-many-vegans-are-in-the-world/#:~:text=Number%20Of%20Vegans%20In%20The%20US&text=7.3%20million%20Americans%20are%20vegetarians,lead%20a%20purely%20vegan%20lifestyle.>](https://wtvox.com/lifestyle/2019-the-world-of-vegan-but-how-many-vegans-are-in-the-world/#:~:text=Number%20Of%20Vegans%20In%20The%20US&text=7.3%20million%20Americans%20are%20vegetarians,lead%20a%20purely%20vegan%20lifestyle.>) [Accessed 30 May 2021].

Milanović, B., 2018. *Global inequality: A new approach for the age of globalization*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, pp. 5-25.

Mulhern, O., 2020. A 4.5 billion-year history of CO2 in our atmosphere. [online] Earth.Org. Available at: <https://earth.org/data_visualization/a-brief-history-of-co2/> [Accessed 3 June 2021].

Myronets, A., 2020. Risks of offshore software development in Eastern Europe. [online] Youteam.io. Available at: <<https://youteam.io/blog/risks-of-offshore-software-development-in-eastern-europe/>> [Accessed 19 January 2021].

Neufeld, D., 2020. The carbon footprint of the food supply chain. [online] Visual Capitalist. Available at: <<https://www.visualcapitalist.com/visualising-the-greenhouse-gas-impact-of-each-food/>> [Accessed 4 June 2021].

Ospina, E. and D. Beltekian, 2018. Trade and globalization. [online] Our World in Data. Available at: <<https://ourworldindata.org/trade-and-globalization>> [Accessed 17 January 2021].

Pandey, K., 2020. More than 200 natural disasters across world in 1st half of 2020. [online] Downtoearth.org.in. Available at: <<https://www.downtoearth.org.in/news/climate-change/more-than-200-natural-disasters-across-world-in-1st-half-of-2020-72445>> [Accessed 2 February 2021].

Parker, L., 2019. U.N.: Environmental threats are jeopardizing human health. [online] Nationalgeographic.com. Available at: <<https://www.nationalgeographic.com/environment/2019/03/un-healthy-planet-report-environment/#:~:text=Overall%2C%20the%20Earth%20suffers%20from,for%20all%20of%20its%20inhabitants>> [Accessed 3 February 2021].

Piesing, M., 2018. Cargo ships are the world's worst polluters, so how can they be made to

- go green?. [online] inews.co.uk. Available at: <<https://inews.co.uk/news/long-reads/cargo-container-shipping-carbon-pollution-114721>> [Accessed 30 January 2021].
- Priya, S., 2018. Victory! Burberry bans fur and angora. [online] PETA UK. Available at: <<https://www.peta.org.uk/blog/victory-burberry-bans-fur-and-angora/>> [Accessed 1 June 2021].
- Singh, H., 2021. List of 20 richest person in the world 2020. [online] Jagranjosh.com. Available at: <<https://www.jagranjosh.com/general-knowledge/list-of-20-richest-person-in-the-world-1594715724-1>> [Accessed 27 January 2021].
- <https://www.adidas-group.com/en/>. (2020). Adidas: In 2021, for the first time, more than 60 percent of all products will be made with sustainable materials. [online] Available at: <<https://www.adidas-group.com/en/media/news-archive/press-releases/2020/adidas-2021-first-time-more-60-percent-all-products-will-be-made/>> [Accessed 30 May 2021].
- https://www.investopedia.com/terms/b/baby_boomer.asp
- Carbon Trust, 2018. Carbon footprinting guide. [online] Available at: <<https://www.carbontrust.com/resources/carbon-footprinting-guide>> [Accessed 30 January 2021].
- Council of Europe. n.d. Бедност. [online] Available at: <<https://www.coe.int/bg/web/compass/poverty>> [Accessed 22 January 2021]. (Council of Europe. n.d. Bednost. [online] Available at: <<https://www.coe.int/bg/web/compass/poverty>> [Accessed 22 January 2021])
- European Commission, 2015. Our planet, our future. [ebook] Luxembourg: Publications office of the European Union, p. 8. Available at: <https://ec.europa.eu/assets/clima/our_planet_our_future/files/assets/common/downloads/our_planet_our_future.pdf> [Accessed 3 February 2021].
- International Labour Organization, 2017. Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016. Geneva, p. 5.
- Investopedia, 2021. Baby boomer. [online] Available at: <https://www.investopedia.com/terms/b/baby_boomer.asp> [Accessed 27 May 2021].
- Naturewatch Foundation, 2018. You did it! Natura confirms cruelty-free animal testing policy!. [online] Naturewatch.org. Available at: <<https://naturewatch.org/campaigns/article/you-did-it-natura-confirms-cruelty-free-animal-testing-policy>> [Accessed 2 June 2021].
- UNEP, 2001. Marine litter: Trash that kills. [online] UNEP – UN Environment Programme. Available at: <<https://www.unenvironment.org/resources/report/marine-litter-trash-kills>> [Accessed 31 January 2021].
- UNCTAD, 2019. Review of maritime transport 2018. UNITED NATIONS, pp. 3-15.
- Vesti.bg, 2021. Рекордни валежи през януари, какво ни очаква февруари Vesti.bg. [online] Available at: <<https://www.vesti.bg/bulgaria/rekordni-valezhi-prez-ianuari-kakvo-ni-ochakva-fevruari-6120916>> [Accessed 1 February 2021]. (Vesti.bg, 2021. Rekordni valezhi prez yanuari, kakvo ni ochakva fevruari Vesti.bg. [online] Available at: <<https://www.vesti.bg/bulgaria/rekordni-valezhi-prez-ianuari-kakvo-ni-ochakva-fevruari-6120916>> [Accessed 1 February 2021])
- WHO, 2018. 9 out of 10 people worldwide breathe polluted air, but more countries are taking action. [online] Who.int. Available at: <<https://www.who.int/news/item/02-05-2018-9-out-of-10-people-worldwide-breathe-polluted-air-but-more-countries-are-taking-action>> [Accessed 2 February 2021].
- WMO, 2021. The state of the global climate 2020. [online] World Meteorological Organization. Available at: <<https://public.wmo.int/en/our-mandate/climate/wmo-statement-state-of-global-climate>> [Accessed 1 February 2021].